

VARIA

– KÖZLEMÉNY –

HIT – TUDÁS – ALÁZAT
60 éve hunyt el Finkey Ferenc

MADARASSY-MOLNÁR MÁTÉ
doktorandusz (PPKE JÁK)

„Mindenben Isten akaratát kell követnünk, nem kell futnunk érdemek után, nem kell akarnunk a tisztséget magunknak, hanem a könyörülő Istenre kell bízunk, mi a szándéka velünk. S nekünk alázatosan el kell fogadnunk tőle azt, amire küldöttünk.” (Finkey Ferenc)¹

Mai érték-vesztett és a még meglevő értékeket folyamatosan elsorvasztó világunkban különösen szükségünk van példaképekre. Olyan személyiségekre, akik nem pusztán jogászi munkásságuk nagyra becsült eredményeivel, hanem személyes életük Istenhez és a közösséghez való hűségével is mintául szolgálhatnak a következő generációk számára. Finkey Ferenc ilyen ember volt. Jogászi és szakmai nagyságáról mindent elmond, hogy életében közel 400 tudományos munkát készített, emellett a gyakorlati jogászi-igazságszolgáltatási vezető tisztségek majd mindegyikét betöltötte hosszú pályafutása során. Talán ő volt az első olyan magyar büntetőjogász, aki felhívta a figyelmet a büntetőjog tudományának egységére, illetve a büntetés-végrehajtás, mint önálló tudományterület létjogosultságára. Mindezen példátlan szakmai eredmények és sikerek mellett EMBER tudott lenni és minden nehézség ellenére annak maradni. Szerénység és alázat, a rábízott hatalom tisztességes gyakorlása, de sohasem az iránta való vágyódás jellemezte. Halálának hatvanadik évfordulóján ezzel a rövid tanulmánnyal kívánok rá emlékezni, azzal a reménnyel, hogy személyes felelősségvállalása és alázata erőt ad mindnyájunk számára, dolgozzunk az élet és a jog bármely területén.

¹ Idézi KOPP LÁSZLÓ: Finkey Ferenc sárospataki évei. In SZATHMÁRY BÉLA (szerk.): *Finkey Ferenc emlékkönyv*. Sárospatak: Jogászok a Kultúráért Alapítvány Sátoraljaújhely kiadványa, 1995. 159.

I. Finkey Ferenc életútja

Finkey Ferenc 1870. január 30-án született Sárospatakon egy hatgyermekes család utolsó gyermekeként. A Finkey család a zempléni térség elismert és megbecsülésnek örvendő régi református familiája, amely a XVIII. és XIX. században számos lelkipásztort és írórt adott a hegyaljai közösségnek. Finkey Ferenc dédapja Borsodban, míg nagyapja Hegymegen szolgált református lelkészként, apja Finkey Pál a Sárospataki Református Kollégium tanára, anyja Tatár Eszter.² Hitére és protestáns vallásosságára Finkey mindig is büszke volt, élete folyamán többször vállalt egyházi tisztséget, amint arról a későbbiekben megemlékezem. Mindemellett református szellemisége és kálvini világlátása jogfelfogására és gyakorlati munkájára is erősen hatott.³ Szüleit kolerajárvány következtében veszítette el 1872-ben. Az árván maradt gyermekek neveltetéséről anyai nagyanyjuk Tatár Mihályné, Péderi Eszter gondoskodott, míg gyámjuknak Kovácsy Sándor gimnáziumi tanárt rendelték.⁴ Tanulmányait a helyi református népiskolában kezdte, majd a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában folytatta.⁵ Jellemző a kor oktatási viszonyaira, hogy a Kollégium 1879 szeptemberében induló első osztályában 139-en szorongtak egyetlen osztályteremben, igaz csak 31-en tettek sikeres érettségi vizsgát. A Kollégiumban tanára volt Búza János, a későbbi híres nemzetközi jogász Búza László apja.⁶ Tanulmányait kitűnő eredménnyel végezte, tehetséges a nyelvtanulásban: latinul, görögül, németül és franciául beszélt, majd élete folyamán még olaszul és angolul is megtanult.⁷

Jogi tanulmányait 1887-ben kezdte meg a sárospataki református jogakadémián, majd a doktori cím megszerzése érdekében az utolsó egyetemi félévet a kolozsvári jogi karon hallgatta le.⁸ Nagy szorgalommal végezte a jogakadémiát, már az első év végén tanulmányt írt a római családjog tárgyköréből. Emellett rendkívül aktív közösségi életet élt, szerkesztője volt egy ideig a Sárospataki Ifjúsági Közlönynek, számos ifjúsági egyesületnek volt az elnöke, továbbá népdalgyűjtéseivel, valamint gyorsírói tehetőségével több díjat is nyert.⁹ Jogtudományi disszertációját a házassági vagyonjogról

² KOPP i. m. 128.

³ „A jogegyenlőség, az emberi és polgári jogok, a vallási és politikai szabadság, a demokratizmus, az igazi alkotmányos eszmék felelevenítése, kialakítása vagy megteremtése által a protestantizmus óriási szolgálatot tett az emberiségnek, a haladás és művelődés ügyének.” FINKEY FERENC: Mít köszönhet a jog és a politika a reformációnak? *Sárospataki Lapok*. 1903. 1145.

⁴ KÖDÖBÖCZ JÓZSEF: *Finkey Ferenc élete és munkássága*. Miskolc-Sárospatak: Felsőmagyarország Kiadó, 1995. 9.

⁵ KÓHALMI LÁSZLÓ: Finkey Ferenc, a magyar magister juris criminalis. *Collega*, 2000/4. 18.

⁶ KOPP i. m. 130–131.

⁷ KÓHALMI LÁSZLÓ: Égető sebek. Emléksorok Finkey Ferencről, a büntetésvégrehajtási jogtudomány atyjáról. *Börtönügyi Szemle*. 2000/4. 111.

⁸ A sárospataki jogakadémia virágkora 1875 és 1914 közé tehető, köszönhetően a kultuszminisztérium 1874-ben kiadott engedélyének, amelynek következtében az intézmény egyetemi jogi fakultással minősült egyenlőnek, 4 éves képzést nyújthatott 8 főállású jogtanár szakmai irányításával, igaz jogi diplomát és magántanári habilitációt nem adhatott. HORVÁTH TIBOR: Finkey Ferenc emlékére. In SZATHMÁRY (szerk.) i. m. 16–17.

⁹ KÖDÖBÖCZ i. m. 11–13.

írta, amelynek megvédése után 1892. január 23-án avatták a jogtudományok doktorává.¹⁰ Mivel bírói pályára készült, amelyhez előbb az ügyvédi vizsgát kellett letenni, 1891-től Sátoraljaújhelyen Kovácsy Pál ügyvéd irodájában gyakornok, majd Poprádon Kullman János országgyűlési képviselő mellett ügyvédbojtár.¹¹ Ezt követően egyéves önkéntes katonai szolgálatát tölti Kassán, ahol katonai vizsgáját kitűnő eredménnyel tette le, a honvédségtől tartalékos hadnagyi rangban szerelt le.¹²

1893-ban visszatért szeretett szülővárosába, Sárospatakra, mint a betegeskedő Nemes Ferenc helyettesítésére felkért helyettes-jogtanár, a jogakadémián büntetőjogot, közjogot és közigazgatási jogot oktatott, valamint több speciálkollégiumot is tartott.¹³ Összespórolt tanári fizetéséből életében először külföldre utazott. Németországban tett látogatása során eljut a Heidelberg melletti Bruchsal magánzárkás szigorított fegyházába, ahol is felismeri, hogy a büntetőjog tudományának nem kettő, hanem három ága van, hiszen a különböző büntetések és intézkedések végrehajtása legalább olyan fontos és önálló része a büntetőjognak, mint az anyagi és eljárásjog.¹⁴ 1894-ben jogtanári kinevezését véglegesítik, nagy lelkesedéssel veti bele magát az immár főállású tanárságba, sürgeti a jogi oktatás reformját, hallgatóit az elméleti képzés mellett esküdtszéki tárgyalásokra, javítóintézetekbe és fegyházakba viszi.¹⁵ 1895-ben megírta a későbbi magántanári habilitációja alapjául szolgáló „Az egység és többség tana a büntetőjogban” című tanulmányát, amelyben a Kúria ítélezési gyakorlatát vizsgálta konkrét ügyek tükrében, és arra a következtetésre jutott, hogy az egység és többség fogalmának használata során sok az elméleti következetlenség az ítélezés és a joggyakorlat részéről.¹⁶ 1896-ban feleségül veszi Radácsy Erzsébetet, aki élete végéig hű társa maradt, továbbá ebben az évben Budapesten sikeres ügyvédi vizsgát tett.¹⁷ 1899-ben az új Büntető Perrendtartás hatálybalépése előtt jelenteti meg „A magyar büntetőeljárás tankönyvét”, amely rendkívül nagy szakmai sikert hozott számára, összesen négy kiadást ért meg, és az 1916-os átdolgozott kiadás Marczibányi jutalommal lett díjazva, e kötetet maga is élete fő művének tartotta.¹⁸ 1900-ban Hammersberg Jenő koronaügyész felkérte a királyi főügyészhelyettesi tisztségre, amelyet ekkor még visszautasított, mivel nem értett egyet Hammersberggel az ügyészi függetlenség kérdésében.¹⁹ Az ügyészség szervezetéről és függetlenségéről vallott gondolatait a későbbiekben részletesen ismertetem. 1902-ben jelenik meg az öt kiadást megért „A magyar büntetőjog tankönyve”, amelynek tudományos alapossága és sok esetben modern felfogása nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy 1908-ban Balogh Jenő és Wlassics Gyula

¹⁰ KÓHALMI (2000a) i. m. 18.

¹¹ Az ügyvédi pályához nem különösebben volt kedve: „Élesebb ész, kissé furfangosabb és ügyesebb feltalálás, mindenek felett pedig ridegbb lelkület kell ehhez, mint aminővel én rendelkezem.” FINKEY FERENC: *Emlékek és élmények életem deris napjaiból*. Sárospatak, 1944. 59.

¹² KÖDÖBÖCZ i. m. 16.

¹³ KÓHALMI (2000a) i. m. 18.

¹⁴ KOPP i. m. 140.

¹⁵ NAGY KÁROLY: *Koronaügyészek. Ügyészek Lapja*. 1994/4. 88.

¹⁶ KOPP i. m. 138.

¹⁷ HORVÁTH i. m. 11.

¹⁸ KOPP i. m. 142.

¹⁹ KOPP i. m. 143-144.

ajánlására az MTA levelező tagjává választották.²⁰ Büntetőjogi kutatásai mellett jogbölcselettel is foglalkozik, 1908-ban megírta „A tételes jog alapelvei és vezéreszméi” című művét, amely első kötete lett volna az „Általános jogtudomány” című, el nem készült teljes sorozatnak. Jogelméleti felfogása az angol analitikai iskola hívei közé sorolja, elveti mind a régi észjogi és spekulatív természetjogi irányzatot, mind a Comte és Spencer féle pozitivisták iskolát.²¹ Az 1905-ben Budapesten tartott VIII. Nemzetközi Börtönügyi Kongresszus szervezéséből aktívan és nagy sikerrel vette ki a részét, majd a következő 1910-es washingtoni kongresszuson ő képviselte Magyarországot.²² Sárospataki éveit során az egyetemi elfoglaltságok mellett számos alkalommal egyházi tisztséget látott el, előbb Patakon presbiter, majd az Alsózempléni egyházmegyében, illetve később a Tiszáninneni egyházkerületben világi aljegyző, e tisztségében az egyházkerületi szabályok összeállítója.²³ A város megbecsült és szeretett polgára, amelyet mi sem bizonyított jobban, mint az az ünnepség, amelyet 1912-es távozásakor a helyiek rendeztek számára, megköszönvén a tudományért és a városért tett szolgálatait.

Finkey Ferenc 1912-ben búcsúzott el szeretett szülővárosától, midőn elfogadta a kolozsvári egyetem professzori kinevezését, amelyet nagy tisztességgel érzett, és egyetemi pályafutása csúcspontjaként értékelt.²⁴ Kolozsvári éveit alatt az anyagi és eljárásjogi előadás mellett speciálkollégiumot tartott a katonai büntetőeljárásról, amelyen külön engedéllyel a kolozsvári hadbírák is jelen lehettek.²⁵ 1915-ben meghívják az újonnan alapított pozsonyi egyetemre, ahol kezdetben rektori hatáskörrel felruházott dékán, majd az universitas első rektora, így a hagyományos oktatói munka mellett vezetői tapasztalatokat is szerezhette. A trianoni békeszerződés következtében az egyetem csehszlovák kézbe kerül, aminek ‘köszönhetően’ Finkeyt 1921 őszén kiutasítják az ‘ősi koronázó városból’.²⁶ Szívesen tartott volna a Pécsre áthelyezett egyetemmel, annál is inkább, mert bátyja is a városban szolgált bíróként, de a zavaros politikai helyzet és a város átmeneti szerb megszállása miatt végül a Kolozsvárról Szegedre költöztetett Ferenc József Tudományegyetem hívó szavát fogadta el.²⁷ Tanári pályájának utolsó állomása nem sok örömet okozott számára, hiszen a korszakra oly jellemző lakásínség miatt nem kapott lakhelyet az alföldi városban, így az előadások idejére kénytelen volt Budapestről leutazni az egyetemre, a sok vonatkozás miatt találóan nevezte élete ezen időszakát a „vándorméhész-tanári” korszaknak.²⁸

Tanári és elméleti munkájában kissé megfáradván 1923-ban elfogadja Vargha Ferenc koronaügyész felkérését és koronaügyész-helyettes lesz.²⁹ A tisztség betöltése

²⁰ KÓHALMI (2000a) i. m. 18.

²¹ ID. TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: Finkey Ferenc emlékeimben. *Ügyészek Lapja*. 1995/2. 53.

²² PALLO JÓZSEF: A magyar börtönügy arcképcsarnoka Finkey Ferenc. *Börtönügyi Szemle*. 2008/2. 87–88.

²³ NAGY i. m. 88.

²⁴ KÓHALMI (2000a): i. m. 18.

²⁵ KÖDÖBÖCZ i. m. 19.

²⁶ KÖDÖBÖCZ i. m. 20.

²⁷ KÓHALMI (2000a) i. m. 18.

²⁸ FINKEY (1944) i. m. 96.

²⁹ FINKEY (1944) i. m. 99.

számára nem csupán kitűnő szakmai kihívást jelentett, hanem egy igazi barátságot is eredményezett, hiszen a Varghával közösen töltött évek alatt életre szóló barátság bontakozott ki a két büntetőjogász között. Munkája az igazságszolgáltatási szervek joggyakorlatának elméleti és gyakorlati ellenőrzésében állott, amennyiben az alsóbb bíróságok ítéleteiben törvénytelenéget észlelt, köteles volt jogegységi perorvoslatot kezdeményezni a Kúria előtt. Feladatát közmegelégedésre látta el, amelyet mi sem bizonyít jobban, mint, hogy az előterjesztett perorvoslataival szemben egyetlen esetben sem merült fel kifogás a Kúria ülésén. A több évtizedes elméleti és gyakorlati munka gyümölcseként a Magyar Tudományos Akadémia 1929-ben rendes tagjává választotta, székfoglalóját 1930-ban „A börtönügy haladása az utolsó száz év alatt” címmel tartotta.³⁰

Koronaügyész-helyettesi megbízatása lejárta után 1930-tól a Kúria tanácselnöke, ahol a harmadik ítélkező büntetőtanács vezetője, zömében gyilkossági, csalási és okirathamisítási ügyekben ítélkezik.³¹

Gyakorlati jogászi pályafutásának utolsó állomásaként az egyik legmagasabb vezető igazságszolgáltatási tisztséget tölti be, midőn a kormányzó 1935-ben koronaügyésszé nevezi ki.³² Tisztségéből eredően a Felsőház tagja, melynek munkájában aktívan vett részt, sürgette a Csemegi-kódex korszerűsítését, továbbá a jogi oktatás reformját, és külön hangsúlyozta az élő nyelvek tanításának fontosságát.³³ Részt vett a Szálasi-perben, a Kúria előtti semmisségi panaszok elbírálásakor maga képviselte az ügyészséget, kiemelve, hogy az ország biztonságát és nyugalomát nem csupán a kommunizmus, hanem a hungarista gondolatok is veszélyeztetik.³⁴ 1938-ban az igazságügy miniszter megbízza az Országos Bírói és Ügyvédi Vizsgabizottság elnökletével.³⁵ Hetvenedik életévének betöltésekor kéri nyugdíjazását, amelynek alkalmából a kormányzó a legmagasabb polgári kitüntetést, a Magyar Érdemrend nagykeresztjét adományozta számára.³⁶ Utolsó igazságszolgáltatási szerepvállalásaként 1942-től 1944-ig betöltötte a Fiatalokruák Budapesti Felügyelő Hatósága elnöki tisztségét. A világháború megroppantotta az amúgy is törékeny egészségét, az 1945 telén elszenvedett, légópincében töltött hetek komoly lelki traumát jelentettek az idős ember számára. Végső csapásként Nyúl utcai lakásukat bombatámadás érte, melynek következtében otthonukat kifosztották, írásait és könyveit feldúlták.³⁷

A világháborút követően feleségével visszaköltöztek az oly régóta vágyott szülőföldre, Sárospatakra. Az idős jogász otthonában visszahúzódva élt, amely azonban

³⁰ PALLO i. m. 88.

³¹ Bírói ars poeticájának talán legteljesebb foglalatja a Magyar Királyi Kúria 1930. október 31-i teljes ülésén hangzik el: „[...] bármennyire él énbennem is a törvény feltétlen tisztelete, mint büntetőbíróra is az első és legnagyobb parancsolat, de sohasem helyeseltem a törvény magyarázatánál a betűimádást, a törvény szavainak nyelvtani értelméhez való szolgai ragaszkodást. A bíró szolgája ugyan a törvénynek, de nem rabszolgája annak.” Idézi GYÖRGYI KÁLMÁN: Adalékok Finkey Ferenc koronaügyési tevékenységéhez. In SZATHMÁRY (szerk.) i. m. 109.

³² KÓHALMI (2000a) i. m. 19.

³³ KÖDÖBÖCZ i. m. 21.

³⁴ GYÖRGYI i. m. 113–114.

³⁵ KÓHALMI (2000a) i. m. 19.

³⁶ FINKEY (1944) i. m. 112.

³⁷ KÖDÖBÖCZ i. m. 25.

nem jelentett tétlenséget, hiszen élete utolsó éveiben is folyamatosan dolgozott. 1948-ban készült el a magyar büntető eljárásjog tudományának történetét feldolgozó könyve.³⁸ Jogtudományi munkája mellett számos vallási írás, prédikációmagyarázat és ima maradt fenn utána.³⁹ Keresztény emberhez méltó tudatossággal készült a halálra, már hónapokkal halála előtt meghatározta gyászjelentésének szövegét és a textust, amelynek alapján temetési prédikációja elhangzott.⁴⁰ Szintén előre meghatározta koporsójának kinézetét, amely szellemiségéhez méltóan puritán volt. Sírjára csak felesége koszorúját engedte tenni, a többi, koszorúra szánt pénzt a főiskola diáksegély alapjába rendelte befizetni. A Finkey-család sírhelye a Főiskolára nézett, ez előre is megnyugvással töltötte el.⁴¹ Finkey Ferenc 1949. január 23-án hunyt el, még aznap délelőtt is a jogakadémia történetéről szóló dolgozatát gépelte. Temetésén az MTA nevében a korábbi tanítvány Búza László, míg a kollégák nevében Trócsányi László búcsúzott.⁴² Halálhírért egyetlen jogi szaklap sem közölte, mint régi értelmiségit feledésre kívánták ítélni.⁴³

II. Finkey Ferenc jogtudományi munkássága és nézetei

Finkey Ferenc büntetőjogi gondolkodására és tudományos munkájára leginkább a megértő és az esetleges tudományos nézetek szélsőséges javaslatait kiegyenlítő felfogás volt a leginkább jellemző. Mind a pozitívizmus, mind a természetjog túlzásai távol álltak tőle, anélkül, hogy a fenn nevezett eszmerendszerek létjogosultságát tagadta volna. Ugyanúgy elfogadhatatlannak tartotta Lombroso kriminálantropológiai nézeteit, mint Bindig merev dogmatizmusát.⁴⁴ A büntetőjogot mindig is teljes egységében vizsgálta, elsőik között szállt síkra a büntetés-végrehajtási jog tudományos elfogadása mellett. Tudományos érdeklődése nem merült ki a dogmatika vizsgálatában, hanem mindig is nagy hangsúlyt fektetett a büntetőjog jogbölcséleti megalapozására. Emellett ódzkodott a 'szobatudósi' léttől, véleménye szerint a büntetőjog kutatása során a gyakorlat értékelése legalább olyan fontos, mint a normatív szabályok vizsgálata. Talán nyugodtan mondhatjuk, hogy ő volt az első magyar büntetőjogász, aki a büntetőjog tudomány mindhárom ágával kimerítően és alaposan foglalkozott, Király Tibor szavaival élve Finkey Ferenc a büntetőjog igazi polihisztorja volt.⁴⁵

³⁸ FINKEY FERENC: *A magyar büntető perjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete 1619–1914*. Finkey az önálló magyar büntető perjogi tudomány születését 1619-re tette, ekkor jelent meg ugyanis Kónich János büntetőeljárás kézikönyve, a Directio Methodica.

³⁹ KOPP i. m. 157.

⁴⁰ János 11.25. „Jézus ekkor ezt mondta neki: "Én vagyok a feltámadás és az élet, aki hisz énbenem, ha meghal is, él;"

⁴¹ KOPP i. m. 160.

⁴² Az alábbi rövid idézet Búza László temetésén elhangzott beszédéből származik. „Mint kiváló diákját rögtön tanulmányai befejezése után magához ölelte az Alma Mater, s ő rövid pár év alatt az ország legkiválóbb büntetőjogásainak sorába emelkedett. Tankönyveiből nemcsak a joghallgató ifjúság tanul országszerte, azok ott állnak minden büntetőbíró asztalán. Munkásságával részt vesz a büntető jogalkotás irányításában is, az egész országának valóságos magister juris criminalis-a lesz.” In KÖHALMI (2000a) i. m. 20–21.

⁴³ TRÓCSÁNYI i. m. 50.

⁴⁴ KÖHALMI (2000a) i. m. 20.

⁴⁵ KIRÁLY TIBOR: Finkey Ferenc nézetei a büntetőeljárás jogról. In SZATHMÁRY (szerk.) i. m. 63.

1. Nézetek az anyagi jog köréből

Finkey a büntetőjogot az anyagi és eljárási szabályok, valamint a büntetésekre és azok végrehajtására irányadó szabályok összességéként definiálta.⁴⁶ Álláspontja szerint a büntetőjog tudomány fő feladata a fennálló tételes hazai büntetőjogi szabályok bemutatása.⁴⁷ Tankönyvében részletesen ismertette a büntetőjog történeti fejlődését, illetve azokat a filozófiai irányzatokat, amelyek nagy hatást gyakoroltak a tudomány fejlődésére, különösen is a büntetéstanra.

A büntetőjog két alapvető elve és mindent átható eszméje az igazságosság és a szükségesség, amelyek véleménye szerint nem egymást kizáró fogalmak, hanem éppen feltételezik és kiegészítik egymást.⁴⁸ Véleménye szerint csak az a büntetés jogos, ami igazságos. A bűnözős okaival kapcsolatban leginkább Rossi, Carrarra és Fayer összesítő nézeteivel rokonszenvezik, a 'közvetítő iskola' híve, markánsan kiáll az egyéni felelősség elve mellett.⁴⁹ A büntetendő cselekmény nála tárgyilag és alanyilag okozatos, jogtalan és állami büntetéssel fenyegetett cselekmény.⁵⁰ Bűncselekmény fogalma a korai bűncselekmény definíciók közé sorolható, hiszen itt még nem szerepel a bűnösség, mint önálló elem, ebből következően a szándékosság-gondatlanság szétválasztása a 'tényálladék' fogalmában kapott helyet.⁵¹ Meglátása szerint a büntetőeljárásban mindig külön kell vizsgálni és értékelni a bűncselekmény alanyát, tárgyát, az alanyi bűnösséget, a tevékenységet az esetleges eszközzel együtt, valamint a bűncselekmény esetleges eredményét.⁵² A tettesség és részesség iránti elhatárolása a mai fogalmak szerint már idejelműlt, hiszen szerinte tettes az, aki egyedül követi el a bűncselekményt, míg részesség akkor állapítható meg, ha többen közös akarattal és közös erővel követik el a cselekményt, e hibás nézet a társtetteseket is részesnek tekintette.⁵³

A beszámítást kizáró okokat két csoportra osztotta, az elsőbe tartoztak a beszámítási képességet kizáró okok, míg a másodikba a cselekmény jogtalanságát kizáró okok. Az előbbi csoportba sorolta az öntudatlan állapotot, az elmebetegséget, a kényszeret, a tévedést és a gyermekkort, valamint a siketnémaságot, míg az utóbbiba a jogos védelmet és a végszükséget helyezte.⁵⁴ A mai jogtudományi vita fényében különösen érdekesek lehetnek a jogos védelemről írott sorai, véleménye szerint e kizáró ok megállapíthatóságának feltételei, hogy a támadás jogtalan és közvetlen legyen, továbbá,

⁴⁶ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve. 3. átdolgozott kiadás.* Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1909. 2-3.

⁴⁷ NAGY FERENC: *Gondolatok Finkey Ferenc egykori szegedi egyetemi tanárról és anyagi büntetőjogásról.* In SZATHMÁRY (szerk.) i. m. 36.

⁴⁸ „A büntetés szükségességét vagy hasznosságát helytelen dolog ellentétbe állítani annak igazságosságával. A szükségesség, hasznosság és az igazság, ha nem vesszük túlzásba e fogalmakat, nem zárják ki, sőt feltételezik, illetőleg kiegészítik egymást.” FINKEY (1909) i. m. 25.

⁴⁹ NAGY i. m. 36–37.

⁵⁰ FINKEY (1909) i. m. 190.

⁵¹ NAGY i. m. 39.

⁵² FINKEY (1909) i. m. 209.

⁵³ NAGY i. m. 44.

⁵⁴ FINKEY (1909) i. m. 157–158.

hogy a megtámadottnak, vagy másnak személye, vagy vagyona ellen legyen intézve, vagy azt fenyegetse, továbbá, hogy az elhárítás szükséges legyen. A támadás visszaverése csak addig jogos, amíg a visszaverés szükséges volt, azonban hozzátesszi, hogy e határ pontos megállapítása és megtartása alig lehetséges. Szerinte az a követelmény, hogy vagyon elleni támadás ellen vagyoni sértéssel, ölés ellen emberöléssel védekezünk, gyakorlatilag lehetetlenség, a szükségesség itt csak annyit jelent, hogy kisebb sértés ellen ne vegyünk igénybe nagyobb jogtárgy megsértését.⁵⁵

2. Nézetek az eljárási jog köréből

Finkey Ferenc tudományos munkáiban a büntetőeljárási jog minél teljesebb bemutatásra törekedett. Már a Bp. hatálybalépése előtt elkészítette az új kódex szabályainak értékelésén alapuló nagy sikerű tankönyvét, amely négy kiadást ért meg, és amely kiemelkedő igényességgel mutatta be a büntetőeljárás szabályait és gyakorlatát. Fogalomalkotása szerint a büntetőeljárási jog azoknak a jogelveknek és jogszabályoknak a rendszeres foglalata, amelyek az állam büntető hatalmának az egyes felmerült esetekben való érvényesítésére, valamint a büntetőeljárás során közreműködő állami hatóságokat és magánembereket e tekintetben megillető jogokra és kötelezettségekre vonatkoznak.⁵⁶ A világban kialakult büntetőeljárási rendszereket három csoportba sorolta, így megkülönböztette a vádelvi, a nyomozó elvi, valamint a vegyes eljárási formát. Az anyagi jogot bemutató tankönyvéhez hasonlatosan itt is részletesen foglalkozik a történeti fejlődéssel, valamint a jogbölcséleti alapokkal.

A büntetőeljárás fő célját az anyagi igazság megismerésében látta, szerinte pont ez a követelmény különbözteti meg a büntetőeljárást az alaki igazsággal is beérő polgári perjogtól, amely bizonyos esetekben elfogadja a felek pusztá megegyezését is.⁵⁷ Fontos látnunk, hogy Finkey a perbeli igazságról nem elvont elméleti-filozófiai kérdésként elmélkedett, hanem az igazság elérésének processzuális biztosítékait foglalmazta meg.⁵⁸ A modern liberális felfogás a büntetőeljárás alapelvei és alapvető eszméi között is felismerhető, hiszen ide soroltatott a hivatalból való eljárás elve, a legalitás, az anyagi igazság, a szóbeliség, a közvetlenség, és a nyilvánosság elve.⁵⁹

Az esküdtbíróóság bevezetésével teljes mértékben egyetértett, annak jelentőségét három területen tartotta fontosnak, így megkülönböztette az intézmény politikai, társadalmi és igazságszolgáltatási előnyeit. Az esküdtbíróóság politikai szempontból védi a társadalmat az abszolutizmus ellen, hiszen megakasztja, de legalábbis megnehezíti az önkényes ítélkezést, enyhíti a bürokratizmus káros hatásait, továbbá véd az

⁵⁵ FINKEY (1909) i. m. 175–180.

⁵⁶ FINKEY FERENC: *A magyar büntetőeljárás tankönyve. 3. kiadás.* Budapest: Politzer-féle Könyvkiadóvállalat, 1908. 1.

⁵⁷ „Igaz, hogy az eszményi, az u. n. abszolút (feltétlen) igazság megvalósítása emberek között alig képzelhető, de a büntetőeljárásban minden eljáró hatóságnak és személynek kötelessége az emberileg megközelíthető (az u. n. emberi) igazságnak a felmerült konkrét esetben való megvalósításához hozzájárulni. FINKEY (1908) i. m. 222.

⁵⁸ KIRÁLY i. m. 69.

⁵⁹ KÖHALMI (2000a) i. m. 19.

esetleges politikai beavatkozás ellen. A közösség szempontjából növeli a közügyek iránti érdeklődést, fokozza az állami és társadalmi rend érdekében való tevékeny közreműködést. Szakmai szempontból pedig az esküdtbíróóság jobban biztosítja az anyagi igazság megközelítését, mint a tiszta hivatalnok bírászkodás. Az esküdtbíróóság ítélete rendszerint megnyugtatóbb, a testület lassabban, de ugyanakkor alaposabban dolgozik. Természetesen a jogintézmény hátrányaira is felhívta a figyelmet, amelyek álláspontja szerint a tárgyalások hosszadalmasságában, a gyakori helytelen minősítésben, továbbá az esküdtek védő általi könnyebb befolyásolásában állnak.⁶⁰

Mai szemmel is érdekes gondolatokat olvashatunk az „Ügyészi függetlenség és anyagi igazság” című 1936-ban írott tanulmányában, amelyben élesen támadja azt az akkori szabályozást, amely az ügyészséget az igazságügy miniszter alá rendelte. Mivel szerinte az ügyész alapvető feladata az anyagi igazság felderítésében való közreműködés, ezért az intézmény függetlensége garanciális fontosságú. Álláspontja szerint az ideális megoldás az lenne, ha az ügyészség az államnak, de sohasem a változó hatalomnak lenne alárendelve, hiszen az ügyészi függetlenség törvénybeiktatása a modern jogállam és az alkotmányosság feltétlen követelménye.⁶¹

3. Nézetek a büntetéstán és a büntetés-végrehajtás köréből

A büntetéstannal, vagyis büntetőjog harmadik ágával Finkey többször is igen mélyrehatóan foglalkozott tudományos pályafutása során.⁶² Fogalmi distinkciója szerint a büntetéstán a börtönügy és a büntetés-végrehajtási jog összefoglaló elnevezése, igaz e csoportba sorolható munkái közül több esetben foglalkozik a büntetés kiszabásának problematikájával is. A bűnözés elleni harc során véleménye szerint nem az elküldött cselekmények jogi minősítése a fontos, hanem az, hogy a bíróság milyen büntetést vagy intézkedést szab ki, és azt milyen körülmények között hajtják végre.⁶³

Első nagy visszhangot kiváltott, 1904-es börtönügyi tanulmányában⁶⁴ hívta fel a szakma figyelmét a szabadságvesztés büntetésének végrehajtása körüli anomáliákra, nevezetesen, hogy a börtön-büntetések legnagyobb részét fogház fokozatban hajtják végre, ami a fogházak túlszűfolttségéhez vezetett. E visszaélések kezelésére a börtön-büntetés eltörlését javasolta, úgy hogy a kiszabott szabadságvesztést vagy fogházban, vagy fegyházban kelljen végrehajtani. Sürgette a Csemegi-kódex reformját, amelynek büntetési rendszerét különösen négy témakörben tartotta problémásnak, így javasolta a halálbüntetés eltörlését, a börtönfokozat eltörlését, a fogház és az elzárás reformját, továbbá a fiatalok és a visszaesők büntetésének rendezését.⁶⁵ Elméleti tudós korában következetesen abolicionista álláspontot képviselt, ami abban korban igen kivételesnek számított. Nézetait csak a bírói pályán eltöltött évek árnyalják

⁶⁰ FINKEY (1908) i. m. 91–93.

⁶¹ KOSZTOLÁNYI LÁSZLÓ: Finkey Ferenc és az ügyészi függetlenség. *Ügyészek lapja*. 1996/4. 33–37.

⁶² FINKEY (1944) i. m. 122.

⁶³ KÖHALMI (2000b) i. m. 113.

⁶⁴ FINKEY FERENC: Büntetési rendszerünk egyszerűsítése. *Különnyomat a Magyar Jogász Újság 1904. évi évfolyamából*.

⁶⁵ KÖHALMI (2000b) i. m. 113.

valamennyire, amikor is döntését revideálva bizonyos kivételes esetekben elfogadja a halálbüntetés kiszabásának szükségességét. Kúriai tanácselnökként maga is több halálos ítéletet szabott ki, például a híres tiszazúgi méregkeverő asszonyok ügyében.⁶⁶

1930-ban az MTA-n elhangzott székfoglalójában, midőn a tudótestület rendes tagjává választották ismét hitet tett a büntetés humanizálása mellett.⁶⁷ Az 1932-ben megjelent „Büntetési rendszerünk égető sebei” című tanulmányában négy súlyos hiányosságról tett említést a magyar büntetési rendszerrel kapcsolatban, nevezetesen az életfogytiglani fegyházbüntetés végrehajtási szabályaival kapcsolatos ellentmondásokról; a rövid tartamú szabadságvesztések nem megfelelő végrehajtásáról; a hivatali és politikai jogok felfüggesztése mint mellékbüntetés kiszabásának hiányosságairól, végül a börtönbüntetés hat havi minimumának szükségtelenségéről.⁶⁸ Finkey a határozott idejű fegyházban végrehajtható szabadságvesztés maximumát húsz évben határozta volna meg, emellett többször szorgalmazta a fiatalkorúak fogházának létrehozását. Tudományos munkássága során kiemelten foglalkozik a csavargók és a koldusok helyzetével, javaslata szerint, amennyiben a dologkerülő munkaképes, akkor ‘dologházba’ kellene helyezni határozatlan időtartamra, ha viszont munkaképtelen az illető, akkor az állam által felállítandó ‘menedékházakban’ szükséges elhelyezni megfelelő ellátás mellett.⁶⁹

Meglátása szerint a büntetés célja kettős, jelent egyrészt általános, vagyis közös célt, ami minden büntetésre jellemző, illetve különös-relatív célt is, ami csak az egyes kiszabott büntetésekre jellemző. A közös célok közé sorolta az általános visszatartást; a sértettnek, vagy az államnak nyújtott elégtételt; illetve az elkövető erkölcsi erősítését, nevelését. A relatív célok mindig a konkrét kiszabott büntetéshez igazodnak, ez a halálbüntetésnél az elkövető ártalmatlanná tétele; rövid tartamú szabadságvesztésnél, illetve a pénzbüntetésnél és a közjogi jogosítványok elvonásánál a helyes cselekedetre való figyelmeztetés; míg hosszabb tartamú szabadságelvonás esetén a jellem átalakítása, a testi, értelmi és erkölcsi edzés az elérni kívánt eredmény.⁷⁰

Végezetül a tanulmányt egy idézettel zárom, amely teljes mértékben kifejezi Finkey Ferenc személyiségét és az élethez való alázatát. „[...] nem voltam se ún. fényes tehetség, se nagy szónok, se szellemes csevegő, nem szerepeltem a politikai életben. Egyszerűen a jó Isten által belém oltott szorgalommal igyekeztem tehetségem hiányait pótolni, s ezzel küzdtem fel fent magamat – nagy ambíció és tülekedés nélkül – ilyen meg nem álmódott és nem is remélt magas állásokba és vittem annyira, amennyire a Mindenható eleve elrendelés szerint vinnem kellett.”⁷¹

⁶⁶ KOPP i. m. 148.

⁶⁷ PALLO i. m. 88.

⁶⁸ KŐHALMI (2000b) i. m. 113–114.

⁶⁹ KOPP i. m. 148–149.

⁷⁰ KŐHALMI (2000a) i. m. 20.

⁷¹ KOPP i. m. 161.

– KÖNYVISMERTETÉS –

ZLINSZKY JÁNOS:
*A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi
Karának kezdetei*

Budapest: Szent István Társulat, 2008. 504. ISBN 978 963 361 983 4

„Membris omnibus porro suis auxiliatur ut suam, uti personae humanae, plenitudinem consequantur. Ipsa vicissim membra, ut unitas provehatur, operam dant et secundum locum captumque suum singillatim conferunt ad consilia capienda, Communitatem ipsam tangentia, necnon ad Catholicam Instituti indolem servandam firmandamque.”

(Const. Ap., *Ex corde Ecclesiae*, 1990. VIII. 15, nr. I, 21)

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara különleges intézmény: alapítását tekintve meglehetősen új, értékrendje és szemlélete ugyanakkor évezredekre visszamenő. Néhány év alatt szó szerint a semmiből feltört, és elfoglalta méltó helyét a magyar jogászképzés élvonalában. Tette mindezt szilárd küldetéstudat alapján, a hazai jogászélet tagjait felsorakoztató professzori karral, újíto és többletet is megkövetelő tanmenettel, valamint a pályán a helyüket megálló végzett hallgatókkal – ugyanakkor meglehetősen kiszámíthatatlan és képlékeny társadalmi közegben, számtalan akadály, kételkedés, ellenállás és elszegett ígélet között. Ezt a kanyargós, rögzös, de mégis szép utat tárja elénk a Kar alapító dékánja, mint leghitelesebb krónikás. A Kar történetének megírása, dokumentálása mellett személyes visszaemlékezések teszik teljessé a vaskos kötetet, amely jól szemlélteti, milyen szoros is az összefonódás a Kar eddig megtett útja és a Szerző saját életútja között.

A mű leginkább egy kortörténetet bemutató dokumentumgyűjteményként definiálható, meglehetősen sajátos szerkezettel: az öt részre tagolt, alapos, összefoglaló jellegű felvezetés – mely korábban külön is megjelent a Kar tízéves évfordulója alkalmából kiadott ünnepi kötetben¹ – után rögtön a kötet szinte egészét kitevő melléklet következik, amely éves bontásban, sorszámozva tartalmaz a Karhoz kapcsolódó, válogatott írásokat. Olvasás közben azonban azokról-fokról kiderül, hogy itt sokkal többről van szó pusztá dokumentumgyűjteménynél. Az alapítás dokumentumain keresztül megismerhetjük a tudós jogász professzor, volt alkotmánybíró Szerző karrierjét és küzdelmes életútját; a diktatúra után ébredező, a szabadság szárnyait próbálgató társadalom sajátos, átmeneti állapotát; és ebben a viszontagságos közegben egy

¹ ZLINSZKY JÁNOS: A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának kezdetei. In BÁNDI GYULA–HORVÁTH ATTILA–KOLTAY ANDRÁS (szerk.): *Tízéves a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara*. Budapest: Szent István Társulat, 2005. 59–126.

intézmény formálódását, amely messze többre hivatott pusztá jogászképzésnél. A Szerző mindezek veretes foglalataként, eddig egyedülálló módon nyújtja át az olvasónak a karalapítás, az oktatás- és tudományszervezés „kézikönyvét”. Szükség van erre a műre, hogy időnként megállva legyen mire visszatekinteni, legyen mihez viszonyítva számvetést készíteni. Szükség van rá azért is, hogy az *universitas* azon tagjai, akik nem voltak ott a kezdeteknél, megismerhessék, azok pedig, akik jelen voltak, el ne feledjék, mivégre is hozták létre ezt a *Facultast*.

A rendszerváltozás után hazánkban megteremtődtek az alkotmányos és jogszabályi feltételei egy független, demokratikus jogállam kialakításának. Az addigi nómenklatúra és a kötelező ideológia megszűnt, új állami szervek konstituálódtak, alapvető jogok nyertek új jelentést. Voltak azonban, akik fölismerték: a jogszabályi környezet önmagában csak egy pusztá váz, melyet ki kell tölteni tartalommal a jogállamiság valódi megvalósulása érdekében, és hogy a rendszerváltozás végre a fejekben is megtörténjen. Talán nem túlzás azt állítani, hogy ez az elgondolás vezette Karunk alapítóit, mikor megszületett először egy katolikus Jogtudományi Intézet, majd egy teljes *Facultas* létrehozatalának terve, mely fontos szerepet tölthet be a jogállami átmenet alatti teljes elbizonytalanodás és elrelativizálódás idején. Nem pusztán jogászokat, de közéleti szakembereket, „társadalmi mérnököket” kívántak képezni szilárd erkölcsiséggel, alkotmányos értéktartalommal, társadalmi szolidaritással, magyar hagyományok alapján de európai nyitottsággal, az előző rendszer kötöttségeitől mentes jogállami gondolkodásmóddal. Ennek megvalósítását tette lehetővé a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, és annak alapító-fenntartójaként a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, mikor 1994-ben a Szerzőre, majd egy szervezőbizottságra² bízta a katolikus jogászképzés megszervezését.

Hogy maga az elképzelés mennyire hiánypótló, milyen régóta várt volt, azt jól szemlélteti, hogy az oktatói kar igen rövid idő alatt, már az első évfolyam indulása előtt, mind az öt évfolyamra teljes egészében összeállt. A hallgatóság is a vártnál lényegesen nagyobb számban jelentkezett – hisz az új Kar még egy esélyt adott nekik, hogy bebizonyíthassák, hajlandók tenni azért, hogy a jogászai pályára kerülhessenek. Az oktatás a lehető legjobb kezekben volt, hisz a tanárok a legnevesebb tudományos kutatók (egyetemi tanárok, akadémikusok), hivatásuk ranglétráját bejárt gyakorlati szakemberek közül kerültek ki, több évtizedes oktatói múlttal és példamutató érték-szemlélettel. Közülük sokan még ismerhették a régi Pázmány Péter Tudományegyetemet, ott európai- és világhírű tanároktól sajátíthatták el a pályához szükséges ismeretanyagot, és hivatásuk során is mindvégig szem előtt tartották a Magyar Királyi Curia évszázados veridiktjét: a jogásztól magasabb erkölcsi tartás, több tisztesség várható el, mint a társadalom egyéb tagjaitól. Tudták azt is, hogy nincs egyetem hallgatók (*studiosi*) nélkül, hanem az „velük és értük” van, akik a hivatott (*professi*) tanárokhoz szabadon csatlakozva alkotnak közösséget (*uni vertens*), művelődés céljából. *Universitas professorum, doctorum et studiosorum*. Ezért a hallgató nem tárgy, hanem *collega minor*, aki jogosult tanára figyelmére és törődésére, hogy tehetségét és

² E szervezőbizottság tagjai voltak: Dr. Bagdy Gábor, Dr. Erdő Péter, Dr. Jobbágyi Gábor, dr. Tersztyánszkyné dr. Vasadi Éva, Dr. Varga Csaba és Dr. Zlinszky János.

képességeit az *universitas* keretei között, és annak dicsőségére kibontakoztathassa. Cserébe azonban el is várják tőle, hogy ne elégedjen meg pusztán a vizsgaminimum teljesítésével, hanem tegyen meg minden tőle telhetőt az ismeretek lehető legteljesebb elsajátításáért és kamatoztatásáért.

A tudatosan megváltoztatott szemléletet tükrözi a Kar elnevezése is: Jog- és Államtudományi Kar került megalapításra, amely kifejezi, hogy a „jogállam” előrébb való az „államjognál”. A kari célokat fogalmazza meg iránytűként jelmondatunk is – melyet a Szerző a Szentmisék prefációjából³ vett –, „*Iustum, Aequum, Salutare*”. *Iustum*, a jog rendjéhez kapcsolódó alapérték. Annak a rendnek, rendszernek a megismerésére és kutatására sarkall, amely békés, belátható, biztos, az emberek által elfogadott és érdek nélkül is követett; de óv attól, hogy a *summum ius* átforduljon *summa iniuriaba*. *Aequum*, amely egyszerre jelent egyenlőt és méltányosat, a *ius* normáit tartalmi igazságossággal tölti fel, megadja mindenkinek az őt megilletőt (*suum cuique tribuere*), és nem követel többet senkitől, mint amit nyújtani tud. *Salutare*, vagyis üdvös, mégpedig a haza, a társadalom számára tartósan üdvös állapot lesz, ha mindezek a hétköznapi gyakorlatban is megvalósulnak; az állam üdve pedig a legfőbb törvény – *salus rei publicae suprema lex*.

Nem kerülték el azonban az új Kart a nehézségek sem. A gondok már a Kar elhelyezésével elkezdődtek: az alapító szándéka szerint a székhely Esztergom lett volna, ez azonban, akárcsak az Alkotmánybíróság esetében, meghíúsult. Ideiglenes megoldásként az irgalmas rendi apácák Ménesi úti épületében kaptak helyet az előadók és az oktatói szobák; majd komoly jogi és anyagi nehézségek árán sikerült megszerezni a Szentkirályi utcai épületeket. Folyamatos építkezési-felújítási munkák mellett aztán itt folytatódhatott a tanítás – bár egyetemi működésre ezen épületek is kevésbé voltak alkalmasak, hiszen nyomdának épültek. Így a Szerző azon mondása, hogy „jogot templomban is lehet tanítani”, vagy esetleg sétálva, mint az ókori sztoikusok, közelebb állt a megvalósuláshoz, mint azt gondolnánk. Mivel a Kar épüléséhez anyagi forrásokat is rendkívül szűkmarkúan biztosítottak, elhelyezésben és berendezésben ma is az Egyetem legszerényebb Kara vagyunk.

Akadályokat gördített egyre-másra az állami vezetés is. Törvény alapján a MKPK ugyan alapíthatott Kart, ehhez nem kell a Minisztérium engedélye; de ha a Karon oktatni is kívánnak, ahhoz már külön engedély szükséges – vélték. A támogatáson, finanszírozáson is évekig igyekeztek lefaragni, az „alamizsnát” a Kar csak hosszas alkudozások után kaphatta meg. Ez a tendencia sajnos a legutóbbi időkgig nem látszik változni. Folyamatos támadások érték a felvételi rendszert is, amely azonban a tapasztalatok szerint messze alkalmasabb volt a rátermettség mérésére, mint a magyar-történelem felvételi önmagában. Kritikák ösztüzébe került a hallgatók eredményességi rangsorolása is, hogy minden évben azok kaphassák a keservesen kiharcolt állami támogatást, akik arra a legalkalmasabbak. (Érdemes ezt összevetni a közelmúlt felsőoktatás-finanszírozási reformelképzeléseivel.) Ezek a példák is jól mutatják a mindenkori állami vezetés egységesítő, üzleti szemléletét, mely az egyetemek – különösen a karok, *horribile dictu* a professzorok – alkotmányon és a szubszidiaritás elvén

³ „*Vere dignum et iustum est, aequum et salutare, [...]*”

nyugvó autonómiáját feláldozza a gazdaságosabb, egyszerűbb és kényelmesebb megoldások oltárán. Így törekedve nyereség kimutatására olyan szférákban is, ahol a hosszú távú megtérülés érdekében az államnak a szolgáltatásnyújtás lenne a kötelezettsége. A Kar előremutató újításai ezért egymás után kénytelen-kelletlen hozzá lettek szabva az egységes felsőoktatás központi Prokrusztész-ágyához.

Nem volt hiány sajtótámadásokból, dilettáns kritikákból és a legkülönbözőbb körökből érkező kétkedő levelekből sem, melyekre nem volt rest a Szerző személyesen, türelmesen, aprólékos részletességgel válaszolni. A kötetben összegyűjtve ezek a tanulmányos válaszlevelek és interjúk is olvashatók.

Mégis, *per varios casus, per tot discrimina rerum* kibontakozott és elismertette magát a Jog- és Államtudományi Kar, érezve az indíttatást, hogy változást hozzon az elmúlt negyven év ideológiailag megkötött oktatásában, és a rendszerváltozás folyamatában terjessze, kiteljesítse az új Alkotmány értéktartalmát. A kezdeményezés találkozott a társadalmi igényekkel, hiszen indulástól többszörös a túljelentkezés. Annak érdekében, hogy a Karon végzettek még biztosabban megállják a helyüket, az intézmény számos többletkövetelményt támasztott a hallgatóság felé, de cserébe többet is kívánt nyújtani.

A többletkövetelmények között szerepelt eredetileg a diplomához megkövetelt legalább két nyelvvizsga, az erősebb közgazdasági képzés, a kánonjog – mint a közös európai jogi hagyomány egyik nagy összetevője – újbóli oktatása, a filozófiai, logikai, etikai, retorikai és kommunikációs képzés, az elméleti tárgyak hangsúlyosabb tanítása, a szóbeli vizsgák szinte kizárólagos dominanciája, és a szigorúbb államvizsgáztatási rendszer.

Mindezekért cserébe többletkínálatot is nyújtott a Kar: a *tutor*-rendszer bevezetésével a személyes törődés, „kiscsoportos” oktatás lehetőségét, kiemelkedően teljesítő hallgatók számára a szemináriumtartás esélyét, egy tárgyhoz akár több előadó meghívását, hogy minden témakört olyan előadó oktathasson, akinek az adott témakör a kutatási területe. Az alapítók meg kívánták teremteni a szakosodás lehetőségét még az egyetemi képzés alatt, és nagyobb figyelmet szenteltek az addig csak periférikusan tanított jogterületeknek, mint pl. a környezetjog, a versenyjog, a szociális jog, az orvosi jog vagy az ingatlanjog. Sikerült rövid idő alatt kiterjedt külföldi partnerkapcsolatokat is kiépíteni. Kezdetektől kiemelt cél volt a Hallgatói Önkormányzat komolyan vétele és támogatása, létjogosultságának és autonómiájának elismerése, érdemi döntési jogkörök ráruházása. A hallgatók bevonásával és aktivizálásával minél sokszínűbb kari közélet megteremtése és fenntartása – akár rendezvények, előadások, oktató-hallgató fórumok szervezésével, akár kari újságokkal, akár szórakozási lehetőségekkel – egyébként is az alapítók szívügye volt. E téren mindeztidáig fájó hiányérzetet okoz egy saját szakkollégium létrehozásának elmaradása. Talán ennél is nagyobb betöltetlen űr az intézeti kereteből fokozatosan kiépíteni kívánt Közgazdaságtudományi Kar alapításának meghiúsulása. A kötetben a közgazdász-képzés tervezett beindításának részletes javaslata is olvasható. Nem nehéz belátni, hogy a Jog- és Államtudományi Kar párként milyen jelentősége lehetett volna a megelőző korszak salangjaitól mentes közgazdász-oktatásnak a rendszerváltozás utáni Magyarországon. A történelmi változások legalább olyan mélyrehatóan érintették a gazdaság szféráját, mint a politika és a jog szféráját. Ahogy ez utóbbi is igényli az értékekkel feltölteke-

zést és az új szakembereket, úgy az előbbi is megkívánja a szemléletváltást és a modern, nemzeti érdekeket szem előtt tartó, de globális megalapozottságú tudást.

Sikerrel jártak az alapítók ugyanakkor a doktori képzés megeremtésekor. A Doktori Iskolát, kimagasló tudományos színvonalon, annak a tudatos utánpótlás-nevelésnek a csúcspontjaként képzelték el, melyre a Kar már az alapképzés alatt is törekedett.

Az idők során sajnos sok eredeti elképzelés megakadt a központi felsőoktatási politika ellentétes irányú törekvésein, mások félbe maradtak belső ellentétek miatt, vagy kellő támogatás és kitartás hiányában, megint mások egyszerűen elfelejtődtek. Mindezek ellenére a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara kivívta az elismerést, és példát mutatott abban, hogy a felsőoktatásban is lehet törekedni nemcsak oktatásra, de nevelésre is. Évről évre tanítja hallgatóit jogállamiságra, és az értékek helyes sorrendjére, amelyben az erkölcsi értékek az elsők, ez után következnek a szellemi értékek, s csak ezt követően az anyagiak – és nem fordítva. Tanítja őket arra, hogy a magánjogban, magánfelek között a polgár mindarra köteles, amit ígért, és hogy a summázott szabály: *honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*. A közjogban, köztisztviselés révén pedig a polgár mindarra köteles, amire csak képes, és hogy a legfőbb közjogi tétel: *salus rei publicae suprema lex*.

A Kar oktatóinak egy része nyugalmi éveit áldozza arra, hogy a jövő jogász nemzedékét, köztük a maga utánpótlását is kinevelje. Hallgassuk őket, amíg csak lehet. Hogy a most felnövő jogász generáció jogállami körülmények közé kerülhet, az az előttük haladók munkájának köszönhető, akik vállalva vívták végig a rendszerváltás alkotmányos forradalmát. Csak remélhetjük, hogy az Egyetem kapuin kikerülő új jogász nemzedék megértette: nekik kell tovább vívniuk ezt a harcot, erre készítették föl őket.

2002-ben egy interjúban a Szerző arról beszélt, hogy bár a kezdeti álmokból nem minden valósult meg, azért a körülmények ellenére az Egyetem még azt csinálja, amit annak idején elképzelték, és büszke az itt végzett hallgatókra, akik valóban minőséget képviselnek. Szívből kívánom, hogy ez még nagyon sokáig elmondható legyen Karunkról. A most megjelent kötet pedig éppen arra szolgál, hogy eredeti tisztaságában bemutassa és megértesse, mit képzelték el az alapítók, és miért hozták létre ezt az intézményt. Ezeket a gondolatokat pedig nem szabad sohasem szem elől tévesztenünk – mert ha az eredetet elvetjük, azzal viszonylagossá válnak a következmények, az eredmények is.

NAGY GUSZTÁV

– KONFERENCIA –

KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉG ÉS SZERZŐI JOG

*Gondolatok az ALAI 2008-as világkonferenciája után*POGÁCSÁS ANETT
egyetemi tanársegéd*„Változtasd meg véleményedet, de tartsd meg elveidet; hullajtsd leveleidet, de tartsd meg gyökereid épségét.”*

(Victor Hugo)

A Nemzetközi Irodalmi és Művészeti Társaság (Association Littéraire et Artistique Internationale, ALAI) elnöki székét betöltő Victor Nabhan a társaság rendszeresen megrendezésre kerülő szakmai konferenciái sorába illeszkedő dubrovnikai tanulmányi napokat¹ 2008. október 6-án megnyitva hangot adott annak a meggyőződésének, hogy a kulturális sokszínűség védelmére napjaink trendjei mellett fokozott szükség van. Ez természetesen nem csak a szerzői jog feladata – azonban ez a terület több módon is kiveheti a részét egy nemzet legnagyobb kincseinek, a kultúra, a szokások, a tradíció oltalmából. Bár valóban ez volt az első alkalom, hogy egy ALAI konferencia valamennyi előadása a kulturális sokszínűség témája köré szerveződött, azonban a szándék és a kitűzött cél cseppet sem újkeletű. A társaság alapítója és első elnöke, Victor Hugo épp a nemzetközi szerzői jog kialakításával és fejlesztésével látta elérhetőnek a nemzeti irodalom, kultúra előmozdítását.²

Immáron százharminc év telt el azóta, hogy a francia írónak a Párizsi Világkiállításon elhangzott híres beszéde lendületet adott a nemzetközi szerzői jog fejlődésének. 1878 óta az ALAI számos olyan világkonferenciát szervezett, melyek jelentős szerepet bírtak a szabályozási közeg, a szemléletmód és a haladási irány meghatározásában, míg 2008-ra a társaság tagjai szükségesnek érezték, hogy különös figyelmet szenteljenek a kulturális sokszínűség a szerzőkre és előadóművészekre gyakorolt hatásainak. Ehhez már magának a konferencia helyszínének a kiválasztása is tökéletesen – és meglehetősen szimbolikusra – sikerült. Horvátország ugyanis az elsők között ratifikálta az UNESCO által 2005-ben elfogadott, a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló egyezményt,³ ezzel is kifejezve elköte-

¹ Study Days in Dubrovnik – Cultural diversity: its effect on authors and performers in the context of globalisation. 6–8/10/2008

² EVA HEMMUNGS WIRTÉN: *No trespassing: authorship, intellectual property rights, and the boundaries of globalization*. Toronto: University of Toronto Press, 2004. 219.

³ Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) Általános Konferenciája 2005. október 20-án, Párizsban fogadta el az *Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról* elnevezésű megállapodást.

lezettségét az egyéni alkotómunka, a kreativitás ösztönzése iránt, és tenni akarását az uniformizált világ felé mutató trendek, tömegjelenségek ellen. Egyáltalán nem meglepő az adriai ország aktivitása ebben a kérdésben – a gazdag kulturális örökséggel rendelkező vidéken, a történelmi emlékművek, épületek között Dubrovnik a mediterrán terület egyik irodalmi, tudományos, művészeti központja. Nem csak a festői helyszín kiválasztása volt beszédes, de az is, hogy a sokszínűség jegyében a szervezők idén először a spanyolt is felvették a konferencia hivatalos munkanyelvei közé.

A diverzitás megtartása Horvátország számára – tekintve, hogy terület és népesség tekintetében maga is ‘kis államnak’ számít – különös jelentőséggel bír. A kérdés súlyát jól mutatja a konferencia egyik fő vitapontjával, a közös jogkezelő szervezetek helyzetével és szerepével kapcsolatos kérdéskör. A kulturális sokszínűség oldaláról nézve a probléma kiéleződését az az Európai Bizottság által 2005-ben kibocsátott ajánlás⁴ jelentette, amely az egész európai rendszert, az egyes közös jogkezelők felépítését, működését kívánta teljesen új alapokra helyezni. A Bizottság elismeri, hogy az igen sokrétű feladattal bíró közös jogkezelők napjainkra mondhatni nélkülözhetetlenek nem csak az alkotók, de a felhasználók számára is, azonban monopolhelyzetüket feleslegesnek, sőt károsnak ítéli, s ennek megfelelően ezen a területen is a versenyhelyzet kialakítását szorgalmazza. Bár maga az Európai Parlament is több ponton vitatja az Európai Bizottság ezen lépését mind tartalmi, mind eljárási szempontból,⁵ az ajánlás – tekintve, hogy a fennálló vita és a szabályozás jelenleg is képlékeny volta ellenére mégiscsak egy napvilágot látott Európai Unió jogforrásról beszélünk – nagy port kavart az európai közös jogkezelők körében.

Anke Schierholz⁶ az ALAI konferencia egyik talán leggyakorlatiasabb előadásával tökéletesen rávilágított a helyzet visszásságára. Bár a Bizottság szabad versenyen alapuló rendszert lát kívánatosnak, valójában a közös jogkezelés épp az egyes szervezetek monopolhelyzetének köszönhetően lehet hatékony. Ez egyrészt költséghatékonyt is jelenthet (annak ellenére, hogy a költségek csökkenését egyesek épp a verseny kialakulásától várják), ami azonban sokkal fontosabb ennél az az, hogy a kisebb repertoárok képviselőit az egyes nemzeti monopóliummal bíró szervezetek tudják megfelelően ellátni. Ha ugyanis a versenyt szabadjára engedjük, csupán néhány, nagy közös jogkezelő lesz képes fennmaradni, akik viszont – tekintve, hogy saját területükön kívül a kikényszerítés is komoly nehézségekkel járna – csak azokra a repertoárokra fókuszálnak majd, amelyekhez a hozzáférés könnyű. Ezzel az egyes kis nemzeti repertoárok a kihalás szélére kerülnek. Ha tehát végiggondoljuk, a verseny biztosítása önmagában nem jelenthet megoldást, mint ahogyan nem is maga a monopolhelyzet képez veszélyforrást, hanem az azzal való visszaélés. Ezért Anke Schierholz a másként pótolhatatlan előnyei miatt a monopolhelyzet fenntartását látja szükségesnek,

⁴ A Bizottság ajánlása (2005/737/EK)(2005. május 18.) a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről.

⁵ Az Európai Parlament 2007. március 13-i állásfoglalása a Bizottság 2005. október 18-i, a jogszerű online zeneszolgáltatás érdekében a szerzői és szomszédos jogok közös, határokon átnyúló kezeléséről szóló ajánlásáról (2005/737/EC) (2006/2008(INI))

⁶ A Bild-Kunst német közös jogkezelő szervezet jogi osztályának vezetője: ANKE SCHIERHOLZ: *Preserving the social and cultural roles of collective management societies: particularly in the case of multi-territorial licensing*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

azzal, hogy kellően körül kell bástyáznunk, egységesen tovább finomítva a rá vonatkozó jogi keretet, garanciákat.

Patrick Masouyé⁷ is úgy foglalt állást, hogy a multi-territoriális engedélyezési rendszer oligopóliumok kialakulásához, a kisebb közös jogkezelők kiszorulásához és így a kulturális sokszínűség veszélybe kerüléséhez vezet. A territorialitás elve Tilo Gerlach⁸ szerint az egységes piac mellett is fenntartható megfelelő szintű harmonizációval és az ‘egyablakos’ (one-stop-shop) módszer alkalmazásával. Azt kell hogy mondjuk tehát, hogy a szakemberek jelentős része indokolatlannak, sőt kifejezetten súlyos hátrányokkal járónak tartja a jelenlegi rendszer teljes átalakítását, a közös jogkezelés területén a verseny kierőltetését.

Magyarországnak szintén szembeesnie kell a nemzeti repertoárunkat fenyegető veszéllyel. Óriási veszteséget jelentene, ha a Bizottság által ajánlott versenyben marginális szerepet kapnának, vagy egyenesen megszűnnének az eddig jelentős kulturális és szociális szerepet vállaló jogkezelőink. Az UNESCO már említett egyezménye szerint „a ‘kulturális sokszínűség’ azon módok sokasága, amelyek révén csoportok és társadalmak kulturái kifejeződnek. Ezek a kifejezések csoportokon és társadalmakon belül és azok között terjednek. A kulturális sokszínűség nemcsak azokban a különféle formákban nyilvánul meg, amelyeken keresztül – a kulturális kifejezések változosságának köszönhetően – az emberiség kulturális öröksége kifejeződik, gazdagodik és átadásra kerül, hanem a művészi alkotás, előállítás, terjesztés, elosztás és a műélvezet különböző módjain keresztül is, a felhasznált eszköztől és technológiától függetlenül.”⁹ Ezen meghatározás is mutatja, hogy milyen gazdag és felbecsülhetetlen értékű területről van szó – nem csoda, hogy hazánk igen aktívan szeretné kivenni részét a diverzitás megőrzéséért folytatott harcban.

Magá az idei ALAI konferencia is hét magyar résztvevővel zajlott, közülük ketten előadásukkal is hozzájárultak a találkozó sikeréhez. Tomori Pál prezentációja arra mutatott rá, hogy a jelenlegi, meglehetősen képlékeny közegben az új ötletek, a szerzői kreativitást ösztönző és a védelem új lehetőségeit kereső szemléletmód igen népszerű és hatékony lehet.¹⁰ Ficsor Mihály valóban hiteles módon tudósított a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló egyezményről,¹¹ hiszen annak megszövegezésében igen aktívan részt vett.¹² Bár nagy örömmel

⁷ A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) Copyright Collective Management and Related Issues Division igazgatója: PATRICK MASOUYÉ: *Social and cultural roles of collective management societies*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

⁸ A Gesellschaft zur Verwertung von Leistungsschutzrechten német közös jogkezelő igazgatója: TILO GERLACH: *The cultural and social activities of collective management societies*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

⁹ Egyezmény a kulturális kifejezések sokszínűségének védelméről és előmozdításáról, 4. cikk 1. pont. Ld. 4. lj.

¹⁰ A magyar Előadóművészi Jogvédő Iroda igazgatója, a MIE szerzői jogi szakosztályának vezetője: TOMORI PÁL: *www.song.hu – a tool to make artists amphibious*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 07.

¹¹ Ld. 4. és 9. lj.

¹² A Szerzői Jogi Szakértő Testület és a Magyar Szerzői Jogi Fórum Egyesület elnöke: FICSOR MIHÁLY: *Convention on the protection and promotion of the diversity of cultural expressions*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 06. Az előadás írásos változata online elérhető: <http://www.alai.hu/csatolt/Dubrovnik%20Ficsor%20-%20outline%20corr.pdf>

beszélte erről a megállapodásról, azonban aggályainak is hangot kellett hogy adjon. Ha ugyanis végigtekintünk az egyes cikkelyeken, azt láthatjuk, hogy a megfogalmazás meglehetősen 'puha' volta igencsak gyenge jelleget kölcsönöz a joganyagának.¹³ Valódi kötelezettség tehát nem igazán kötődik az egyes rendelkezésekhez. Arra vonatkozóan pedig, hogy a szerzői jog és a kulturális sokszínűség viszonya pontosan miben áll, szintén nem kapunk konkrét választ. „A 4. cikk 6. bekezdésében meghatározott kulturális politikai és intézkedési keretében, valamint figyelembe véve egyedi körülményeit és szükségleteit, bármely Fél elfogadhat olyan intézkedéseket, amelyek arra irányulnak, hogy védje és előmozdítsa területén a kulturális kifejezések sokszínűségét”¹⁴ – az ilyen, meglehetősen képlékeny megfogalmazás természetesen kiválóan alkalmas a rugalmasság biztosítására, azonban nem nevezhető világos, egyértelmű kötelezettségeket tartalmazó rendelkezésnek.

Hasonlóan kétséges az is, hogy a folklór védelme hogyan oldható meg (s egyáltalán szükséges-e ez a törekvés) a szerzői jog keretein belül. S bár elvi szinten abban többé-kevésbé egyetértettek a konferencia e témában felszólaló résztvevői, hogy a 'benszüllött emberek' sajátos kultúrája, a jellegzetes folklór valamilyen oltalmat igényel – a vélemények azonban már nagy mértékben elütöttek egymástól a tekintetben, hogy ennek a védelemnek pontosan milyen formában és eszközökkel, milyen jogintézmény alkalmazásával lenne ideális a megvalósítása. Azt mindenképp be kell látnunk, hogy a hagyományos, szellemi alkotások jogával kapcsolatos védelmi eszközöktől teljesen különböző megoldást tudnánk csak használni a folklórra vonatkozóan, de jónéhány előadó a mutatkozó problémák ellenére kifejezetten ösztönzi és kivitelezhetőnek tartja szerzői jogi oltalmának kialakítását.¹⁵ Többen kétségesnek,¹⁶ sőt sokan egyenesen teljesen kivitelezhetetlennek tartják a szerzői jogi eszközöknek erre a területre való alkalmazását. Ez utóbbi nézetet képviselők közül Tattay Levente¹⁷ a témával kapcsolatos szekciót lezáró vita során ki is fejtette azon meggyőződését, miszerint a folklór védelme teljesen oda nem illőnek bizonyulna a szerzői jog térrénumán belül, nem csak azért, mert eleve a szerzőnek és magának a műnek a beazonosítása rendkívül nehéz lenne, de egyéb faktorok (így pl. a védelmi idő és a jogosult személye) is majdhogynem teljességgel meghatározhatatlanok. A folklór szerzői jogi védelmével kapcsolatos elképzelés tehát még meglehetősen kiforratlan, és teljesen új szemléletmódot, szokatlan megoldásokat követel.

Ahogy az ALAI alapítója, Victor Hugo fenti szavai rámutatnak: a folyamatos változás és megújulás egyáltalán nem természetellenes folyamat, sőt, egy jogásznak különösen szüksége van megfelelő adaptációs illetve kompromisszumkészségre. Azonban ez a változás, változtatás sohasem lehet teljesen gyökértelen. A tradíció, a kialakult szokások, szabályozási formák igen értékes elemei az életünknek. Ahhoz, hogy stabilitás és jogbiztonság jellemezhesse a szerzői jog világát is, illetve hogy az

¹³ Például: „A Felek erőfeszítéseket tesznek”, „valamely Fél megállapíthatja”, „A Felek ösztönzik”.

¹⁴ 6. cikk (1) bekezdés. [Kiemelés a szerzőtől.]

¹⁵ A müncheni Max Planck Intézet osztályvezető professzora: SILKE VON LEWINSKI: *International Protection of Folklore*. Elhangzott: Dubrovnik, 2008. 10. 06.

¹⁶ Pl. Frederich W. Grosheide, Marshall Leaffer

¹⁷ A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog-és Államtudományi Karának professzora.

új trendekhez való alkalmazkodás, az igényeknek való megfelelni vágyás közben ne hozzunk olyan döntéseket, amelyek a kulturális sokszínűségre, a diverzitásra romboló hatással vannak, nagyfokú odafigyelés és tudatosság szükségeltetik a jogalkotók és valamennyi jogalkalmazó részéről.

A Nemzetközi Irodalmi és Művészeti Társaság 2008-as konferenciájának valamennyi előadója olyan kérdéseket vetett fel és olyan javaslatokkal élt, melyeknek megfontolása, továbbgondolása és a szabályozási közeg alakításánál való figyelembe vétele nélkülözhetetlen lesz ahhoz, hogy a jövőben a szerzőkével együtt a kulturális sokszínűség védelme is – Carlos Fernandez Ballesteros¹⁸ hasonlatával élve – olyan stabil alapokon álljon, mint Dubrovnik falai.

¹⁸ Az Instituto Uruguayo de Derecho de Autor uruguayi szerzői jogi intézet vezetője, a konferencián a *Legal protection of folklor and cultural diversity* szekció levezető elnöke.